

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943. AUGUSZTUS

II. ÉVF. 8. SZÁM

Baranya, Bácska, Bánát nemzetiségi képe

AHONFOGLALÁS IDEJÉN a történelmi följegyzések tanúsága szerint a honfoglaló magyarság letelepedése a Duna-Száva vonaláig terjedt és Verőce környékén érte el dél felől a Dráva vonalát.

Pécs környékén, ma is sok szomszédos falu a honfoglaló magyar ősök nevét viseli: Árpád, Bogád, Szabolcs, Hetény, Várkony, Budafa, Abaliget, Gyula, Bélavára (Belvárd), Baksa, Ocsárd.

Árpád Etének adományozta ezt a vidéket és eredetileg Ete fiának, Kalan-nak nemzetisége telepedett itt le. Utána a Botond-, Kán-, és Csák-nemzetiség foglalt itt helyet.

A XI. és XII. században ez a terület még színmagyar lakosságú. Magyar volt ebben az időben a Szerémség északi része is. Annak déli részén pedig magyar többségű vegyes magyar-szláv lakosság élt. Szlavóniában is jelentősek voltak ekkor még a magyar területek. A magyarság emellett ez időben számbelileg állandóan gyarapodott. Települései átnyúlnak a Dunán, de a Száván is. Magyar telepek voltak Nyugat-Szlavóniában is, a Dráva és a Bilo között és a verőcei járásban.

A XIV. századig csak kis számú német és olasz telepedett le a magyarok között ezen a területen. Jobbára mesteremberek voltak, akik a nagyobb városokban találtak lakhelyet.

A szerbek letelepedése a töröknek a XIV. században történt balkáni előnyomulásával függ össze. A maricai (1371) és a rigómezei ütközet (1389) után a balkáni szerbek tömegesen menekültek a déli magyar területekre, így Baranya területére is. Nándorfehérvár elfoglalása után, 1483 táján négy év alatt kb. 200.000 szerb telepedett le a Szerémségben, a Bácskában és utóbb Baranyában. Ezek itt továbbra is megtartották nomád életmódjukat, sátrakban, jurtokban laktak és így a törökök délmagyarországi előnyomulása során is könnyebben tudták magukat fenntartani, mint az ebben az időben már régóta állandóan letelepedett és szilárd épületekben lakó magyarság. Ez a szerb bevándorlás még a török hódoltság megszűnése után is folytatódott, amikor is I. Lipót uralma alatt Baranyában kb. 15.000 szerb telepedett le.

A török kivonulása után azonban a baranyai szerbek nagy része a Dráva és a Duna mögé húzódott.

A horvátság a szerbekkel kb. egy időben telepedett le a baranyai területen. Számuk jóval kisebb volt a szerbekénél. A török kivonulása után ezek is nagy részben visszatértek Horvátország területére.

A sokácok és bunyevácok, akiknek eredetét tudományos alapon még ma sem tisztázták és akik egyesek szerint nem is délszláv eredetűek, hanem északi normann törzsek leszármazottjai és a déli szlávok közé kerülve itt nyelvükben elszlávosodtak, főképpen Dél-baranyában és a baranyai háromszögben telepedtek le. Nagyobb részben a Bácskából, kisebb részben a boszniai Buna folyó mellől kerültek ide.

Ami a baranyai német településeket illeti, a II. Géza idején bekövetkezett magyarországi német telepítések Baranya szempontjából jelentéktelenek. Baranya területére a nagyobb német bevándorlás a karlócai béke (1699) után következett be és csúcspontját a szatmári béke (1711) után érte el. Az ekkori baranyai német telepek részben királyi adománytelkeken, részben pedig a fölszabadító háborúban győztes vezérek adománytelkein létesültek. Így kerültek német telepések Savoyai Jenő bellyei uradalmába (Bellye, Izabella-föld, Villány, Dályok, Monostor, Drávaszentmárton), Veteráni tábornoknak dárdai uradalmába (Dárda, Lapánca, Németmárok), Battyányi Ádám németbolyi uradalmába, Caprara tábornok siklószögi uradalmába (Siklósvókány, Kiskozár), és gróf Preuner szentlőrinci uradalmába. Amellett németeket telepítettek le az új földesurakon kívül a régi földesurak is. Így a pécsi püspök Szent Lászlón, Árpádon, Geresden, a pécsi káptalan és a pécsi papnevelő Abaligetén és Hetvehelyen, a pécsváradi apát Pécsváradon és Átán, az Esterházy család Nagyágon és Bodán, a Jeszenszkyek Bükkösdön, Ibfán, Nagyfán, a Sauskák Sombereken, Bánon és Gordisán.

Így született meg a később német részről „Schwäbische Türkei“-nek nevezett baranyai német település, mely Baranyán kívül még Tolnára és Somogy egyes határszéli területeire terjed ki. Ennek a németiségnek németjei a legkülönbözőbb német területekről származtak ide, így Schleswig-Holsteinből (Véménd), Hessen-Nassauból (Püspöklak, Feked, Himesháza, Szür, Püspökmárok), Elzász-Lotharingiából (Gödre, Jenő, Palé, Battyán, Jánosi, Szopok, Csikóstóttós, Kaposszekcső), a Schwarzwaldból (Árpád), Porosz-Sziléziából és részben Elzász-Lotharingiából, (Orfü, Tekeres, Okorvölgy, Szentkatalin).

A nemzetiségi betelepedések hatása alatt a baranyai magyarság száma a XII. század óta állandóan csökkent, míg a nemzetiségek száma növekedett. A török előnyomulás következtében is a magyarság részben elpusztult, részben pedig elvándorolt úgy, hogy Mohács után alig néhány ezer magyar maradt ezen a területen. A magyarság pusztulását követően előbb a szerbek, utóbb a németek kerültek túlsúlyba; a török idők után azonban újból megindult a magyarság visszatelepedése. A XIX. század elején Baranyában már megint a magyarság van túlsúlyban és ez az állapot megmarad ak-

kor is, amikor a szabadságharc és az abszolutizmus újból jelenté-
kenyen csökkentette a magyarság sorait. Különös erővel a magyar-
ság megerősödése Baranyában a kiegyezés után indult meg úgy,
hogy 1910-ig már elérte a loksság 52%-át.

1930-ig a négy utolsó magyar népszámlálás adatai szerint Ba-
ranya vármegye nemzetiségi megoszlása a következő:

év	össz.	magyar	német	horvát	szerb
1900	290.782	149.083	103.334	14.662	12.743
		51%	35%	5%	4%
1910	302.656	158.031	105.941	9.471	12.923
		52%	35%	3%	4%
1920	240.043	131.900	89.671	6.010	4.641
		54%	37%	2%	1%
1930	232.628	138.099	84.661	1.667	618
		59%	36%	0.8%	0.4%

Megjegyzendő, hogy ez a statisztikai táblázat Pécs hozzászámí-
tása nélkül készült. Magának Pécsnek nemzetiségi megoszlását 1930-
ig az utolsó öt népszámlálás alatt a következő összeállítás mutatja:

év	összesen	magyar	német	horvát szerb	tót	egyéb
1880	28.702	21.067	5.252	373	—	—
		73%	18%	1%		
1890	34.067	25.268	6.508	434	—	—
		74%	19%	1%		
1900	43.982	33.959	7.717	882	215	1159
		77%	17%	2%	0.4%	3%
1910	49.822	41.628	6.356	813	162	828
		84%	13%	1.6%	0.3%	1.6%
1920	47.526	40.655	5.034	371	115	1351
		86%	11%	0.6%	0.2%	3%
1930	61.663	57.083	3.893	245	90	307
		93%	6%	0.3%	0.1%	0.4%

Pécs hozzászámítása tehát a Baranya megyei nemzetiségi ada-
tokat csak előnyösen változtatná meg.

Ami a Baranya megyei nemzetiségek elhelyezkedését illeti, a
legtöbb német a pécsváradi járásban él, csekélyebb számú német-
ség található a pécsi és a siklósi járásban, míg legkisebb a német-
ség száma a szentlőrinczi járásban (2.200). A horvátok fele a pécsi já-
rásban lakik, ez után pedig a legnagyobb a horvátoknak a száma a
siklósi járásban. A szerbek legnagyobb számban Baranyaváron és
Mohácson találhatók.

A Baranya vármegyei nemzetiségi statisztikára vonatkozóan még
megjegyzendő, hogy az 1920-as és az 1930-as adatok már a trianoni
szerződéssel lecsatolt délbaranyai háromszög nélkül adódtak. Ez az
oka a magyarság száma megnövekedésének, viszont a horvátság és
szerbség száma csökkenésének.

Ez a délbaranyai háromszög mindössze 34 községből állt és
210.761 kat. holdat foglalt el. Minthogy Baranya megye területe

egészben 887.280 kat. hold, ennek következtében ez a háromszög Baranya megye negyed részét képviselte. Ennek a területnek nemzetiségi megoszlását a következő táblázat mutatja:

év	összesen	magyar	német	szerb-horvát
1881	45.333	14.230 31%	13.156 29%	15.999 35%
1900	48.758	17.330 35%	14.321 29%	11.115 22%
1910	50.797	20.134 39%	13.944 27%	7.973 15%
1921	48.966	16.535 33%	16.072 32%	15.403 31%

Az 1921-es adatok az ekkor tartott szerb népszámlálás adatai. Ebből kitűnően a világháború után ennek a területnek összlakossága 2000-rel csökkent.

A lakosságból a németek egyenletes fejlődést mutatnak, a horvátok és a szerbek azonban 1880-tól 1910-ig 50%-kal fogytak. Ennek oka, hogy a század vége után nagy számmal költöztek ki erről a területről a szomszédos Horvátországba és Szerbiába. Jelentős népezen a területen a sokácok és a bunyevácok. Ezeket azonban sem a magyar, sem a jugoszláv népszámlálás nem tünteti fel. A magyar népszámlálásban az „egyéb“ anyanyelvűek között, a jugoszláv népszámlálásban pedig a szerb anyanyelvűek között foglaltak helyet. Viszont az 1939-es szerb-horvát kiegyezés óta a jugoszlávok is horvátoknak számítottak. Legfőbb településük ezen a vidéken Dályok és Darázs és összesen 11 községben 8.500 lélekkel szerepelnek. Ezek a községek a következők:

Baranyavár	kb.	1.100
Benge	„	270
Bolmány	„	500
Dályok	„	1.500
Darázs	„	1.400
Hercegmárok	„	1.000
Izsép	„	1.000
Kiskőszeg	„	600
Lőcs	„	700
Nagybodolya	„	350
Pélmonostor	„	100

BÁCSKA is ősi magyar település. A honfoglalás idején a magyarság egyik legelőkelőbb nemzetsége, a Botond-nemzetség telepedett meg itten. A kedvező talajviszonyok és az ennek következtében beállott kedvező gazdasági körülmények a magyarság megszorodásához vezettek. A fejlődés lehetőségei azonban veszedelmeket is keltettek. A gazdag bácskai föld hamarosan más népeket is idecsábított, így a kunokat, a tatárokat, majd ismét a kunokat. A kunok először már a X. század végén jelentkeznek, beszivárgásuk azonban nagyobb veszélyt még nem jelentett a magyarságnak, mert idővel a magyarok közé beolvadtak.

A nemzetiségek nagyobb számú szaporodása csak a XIV. század második felétől kezdve következik be. Ezek között első helyen állnak a szerbek.

A szerbeknek a Bácskába való betelepődése szintén a török elnyomulásával áll összefüggésben. A szerbek a török elől húzódtak bácskai területre, majd pedig, mikor a török ezt a területet is birtokba vette, a török oldalán török patronátus alatt és török zsoldban küzdöttek a magyarok ellen.

A török uralom lehanyaglásával azonban a szerbek ugyancsak nem távoznak a birtokbavett magyar területekről, sőt, mivel ez időben jelentős szerb csoportok állnak császári zsoldba a török ellen, a török emiatti bosszújától félve újabb szerb csoportok kerülnek bácskai területre.

A bunyevácok és sokácok a XVII. század végén települnek ide, szintén a Balkánról, a Buna folyó környékéről. Ezek sokáig testvéri egyetértésben éltek a magyarsággal és a magyar állam hűséges polgárainak bizonyultak.

A németek betelepődése 1734-ben indult meg. Ez időben már messze földre eljutott Bácska földje gazdagságának híre. Ezt a területet a telepések eldorádójának tartották. Ennek tulajdonítják azt, hogy a Kassára irányított német telepések is végre a Bácskába kerültek. Mária Terézia 2.500 családot (11.000 lelket) telepített a bácskai magyar kamarai birtokokra. 1770-ben majdnem 4.000 német család telepedett itt le. II. József 1782. szeptember 21-én adta ki a bácskai német telepések részére betelepítési pátensét. A betelepülő németek erkölcsi és vallási szabadságot kaptak, kaptak amellet új kertes házakat és a családtagok száma szerint egy, $\frac{1}{2}$, vagy $\frac{1}{4}$ szeszzió földet (1 szeszzió 16 hold gabonatermő, 6 hold rét, 3 hold házilegelő, 3 hold közös legelő és 1 hold háztelekből állt).

Kisebb számban néhány faluban rutének és szlovákok is letelepedtek. A tótoknak Bácskában Petrőcz a központjuk.

Az új magyar honfoglalás Bácska televény földjén a XVIII. században indul meg. Először Észak-Bácskába térnek vissza a magyarok az ország különböző területeiről, majd pedig innen dél felé nyomulnak előre. Elsősorban a Dunántúlról indult meg a magyar visszatelepedés (Jánoshalma, Madaras, Bezdán, Ludas, Tataháza), aztán a Tisza mellékéről (Ada, Bácsföldvár, Szenttamás, Martonos, Péterréve), a Jászságból, Heves, Hont és Nógrád megyékből (Mohol, Kurja, Óbecse), Szegedről, Hódmezővásárhelyről, Félegyházáról, Kiskunmajsáról, Alpárról, Dorozsmáról, Nagykőrösről (Csomoglya, Dorósló, Bácskertes), a Nagykunságról és Heves megyéből (Csantavér), Kunmadarásról (Kossuthfalva), a Palócságból (Temerin), különböző vidékekről (Nemesmilitics). A XIX. század második felében telepedtek le magyarok Csurog, Titel, Mozsor és Sajkáslak községekben.

Ezen betelepődések következtében a magyarság a Bácskában ismét első helyre került és a XIX. század elején megindult a magyarság beözönlése a bácskai városokba is. A szabadságharc következtében és az abszolutizmus idején a magyarság fejlődése egy ideig megszakadt, utána azonban újból megindult.

A világháborút megelőző két utolsó népszámlálás adatai szerint Bács-Bodrog vármegye nemzetiségi megoszlása a következő volt:

év	összesen	magyar	német	tót	oláh	szerb	horvát	egyéb
1900	605.391	245.132	179.827	28.330	282	114.715	319	36.786
		40%	29%	4.4%	0.05%	19.30%	0.05%	6%
1910	632.560	264.714	178.950	28.501	189	117.854	520	28.432
		42%	28%	4.5%	0.03%	18.50%	0.08%	6%

Az 1921. évi jugoszláv népszámlálás Bácskát és a baranyai háromszöget egyben számította. A baranyai háromszög adatainak levonásával megkapjuk tehát a jugoszláv uralom alatt állott Bácskának néprajzi adatait. Ezek a következők:

összes népesség	735.603
magyarok	261.101 35%
németek	173.977 23%
szerbek-horvátok	246.799 33%

Ezen számadatok nem foglalják magukban Bács-Bodrog vármegyének meg nem szállott részére vonatkozó számadatokat. Amellett újból megjegyzendő, hogy úgy itten, mint a Délbaranyára vonatkozó 1921-es adatoknál a szerbek és horvátok között bentfoglaltatnak a bunyevácok is, míg a magyar népszámlálásoknál a bunyevácok nem a szerbek és horvátok között, hanem az egyéb rovatban foglaltak helyét.

A jugoszláv megszállás alatt a magyarság természetes szaporodása megszakadt, a szerbség ellenben annál jobban szaporodott, és gyarapodott is az Ószerbiából behozott dobrovoljácokkal.

Bácska visszatérése után a magyar kormány két magyar telepítéssel igyekezett a bácskai magyarságot megerősíteni. 1941-ben bukovinai székelyeket telepített a Bácskába, mégpedig 13.200 személyt 25 bukovinai telepről. Ezt a 25 bukovinai telepet 5 újonnan létesített telepes községben helyezték el: Józseffalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegits és Andrásfalva. A betelepettek 3.806 magyar család. A dobrovoljácok részére a szerbek 190.000 kat. hold földet sajátítottak ki. A dobrovoljácoktól a visszacsatolás után visszakerült földekből 53.000 holdat a magyar kormány a bukovinai székelyeknek juttatott.

Ezenfelül ide telepített a magyar kormány négy boszniai magyar falut is: Vuciak (85 család), Bjelina (144 család), Gunja (73 család) és Brčko (106 család). Ezt a négy boszniai falut 3 új telepén helyezték el: Horthyvára, Hadiknépe, Hadikliget. A letelepedettek összesen 326 házat, 23 tanyát, 1 házhelyet és 2.877 kat. hold földet kaptak.

A bácskai magyarság jelenleg hozzávetőlegesen 320.000 főből áll, ami a háború előtti állapothoz képest 6%-os javulást jelent.

A BÀNÁT Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék összefoglalása.

E három megyének ez az együttes elnevezése nem indokolt. A középkorban a magyar uralom alatt temesi bán nem létezett. Szent

István uralkodása után a temesi grófi méltóság tünt fel. Ez a méltóság később II. Endre uralkodása alatt olyan fontosságra emelkedett, hogy egy törvény az erdélyi vajda méltóságával tette egyenlővé. A temesi gróf hatásterülete azonban oda tartozott a tulajdonképeni magyar állam birtokába.

A temesi Bánát elnevezése először a karlócai béke szövegében szerepelt, amikor ez a terület a török uralom alatt álló területek közül egyedül maradt meg továbbra is a szultán kezében. 1716-ban Savoyai Jenő rendelkezik a *Temevarer Banat*-ról. Bánat azonban ide soha nem neveztek ki. 1849-ben a szabadságharc leverése után ez a terület a Bácskával együtt mint szerb vajdaság és temesi bánóság külön igazgatási kerületté vált. A kiegyezéssel azonban szerepe véglegesen megszűnt. A különvált bánáti területen még az abszolutizmus alatt sem neveztek ki soha bánat. Ezek az okok késztették helyesen vitéz Temesi Győzöt, hogy a Kisebbségi Körlevél 1943. január havában megjelent első számában a Temesi Bánóság helyett a „Temesköz“ elnevezést hozza javaslatba.

A honfoglalás idején Árpád a Bánát meghódítását két rokónára, Zuardra és Kadusára bízta. A magyarság egész a Duna vonaláig foglalta el ezt a területet. Az itt talált gyér szláv lakosság lassanként teljesen eltűnt úgy, hogy a Bánát területe még a XII. század végén is legnagyobb részében szinmagyar volt. Csak a déli részen volt magyar többségű vegyes magyar-szláv lakosság található:

A tatárjárás után, amely ezt a területet különösen erősen sújtotta, IV. Béla király német és szláv lakosokat hívott be ide és új lakhelyek építéséről gondoskodott. A szerb telepítéseket ezen a területen későbbi királyaink is szaporították, mert szívesen látták a harcias szerbeket. Brankovics György 1433-ban bánáti birtokain 110 községet telepített be szerbekkel.

A török uralom beálltával a bánáti magyarság csaknem teljesen elpusztult, a megmaradt magyar lakosság pedig elmenekült. Maradtak ezen a területen a szerbek, akik idővel a török uralomhoz alkalmazkodtak és a XIII. század óta beszivárgott oláhok.

A török uralom után az oláhok és szerbek maradtak a teljesen elpusztított területen, csak Temesvárott volt egy kevés kuruc magyar menekült, telepes magyar azonban az egész Bánátban sehol sem maradt.

A Bánát újabb benépesítéséről a bécsi telepítési utasítás gondoskodott. Ez a telepítési utasítás kifejezetten kimondotta, hogy erre a területre bármilyen nemzetiségű települő jöhet, csak éppen magyar nem. Jöttek is a németek mellett még spanyolok, franciák, olaszok, szerbek és oláhok. Magyar nemcsak, mint új települő nem jöhetett ide, de a régi magyar birtokoscsaládoknak birtokaik visszaszerzését is súlyos feltételekhez kötötték.

1734-ben 11.000 német család, összesen 42.000 lélek, telepedett le a Bánát területén. A szerb település is oly rohamosan haladt előre úgy, hogy 1790-ben ezen a területen már 79.000 szerb lakott és II. Lipót 1790-ben Temesvárra hívta össze a szerb kongresszust, amely azután a második külön szerb vajdaság felállítását követelte.

A világháborút megelőző két utolsó népszámlálás ennek a területnek következő nemzetiségi képét mutatja:

év	összesen	magyar	német	tót	oláh	rutén	szerb	horvát	egyéb
1900	1.431.329	190.169	362.487	21.210	542.789	874	251.938	4.478	41.384
		13.5%	25.5%	1.4%	37.0%	0.06%	17.0%	0.03%	2.8%
1910	1.461.400	206.346	334.878	21.419	592.835	2.378	263.531	4.541	45.462
		14%	22.5%	1.4%	40%	0.1%	18.5%	0.3%	3.1%

EZEKBŐL A SZÁMADATOKBÓL kitűnik, hogy ezen a régi magyar területen a világháború után egyetlen nemzetiség sem tudta elérni a lakosságnak 50%-át. A három déli magyar terület között, melyeknek Jugoszláviához csatolt részeit a szerbek „Vojvodina“ néven egybefoglalták, azonban ez mindenesetre a nemzetiségileg legkevertebb.

A világháború után Trianon a Bánátot elszakította az országtól. 1918 végén a szerbek megszállták az egész Bánátot Temesvárral együtt, 1919 nyarán azonban az ántánt kiharcolta a szerbeket a Bánság keleti feléből. Temesvár és a Bánság keleti fele Romániához, nyugati fele pedig Jugoszláviához csatoltatott, egészen önkényes megosztás szerint.

1941-ben a második világháború folyamán Jugoszlávia összeomlásával a Jugoszlávia uralma alatt levő bánásági rész, mint önálló tartomány német katonai megszállás és szerb közigazgatás alá került. A német katonai megszállás alkalmával azonban a bánásági magyarság erre a területre a magyarság igényeit fenntartotta.

FALUHELYI FERENC